

Personskada – före och efter PFAS-målet

MIA CARLSSON*

1. PFAS-målet – vad handlar det om?¹

1.1 Bakgrund

PFAS-målet har väckt stor uppmärksamhet. Boende i Ronneby kommun har genom dricksvattnet fått i sig höga halter PFAS (per- och polyfluorerade alkylsubstanser).² Föroreningarna härstammar från brandskum som sedan 1980-talet använts av försvarsmakten i samband med brandövningar vid Blekinge flygflottilj. Föroreningarna har spridit sig från brandövningsplatsen till grundvattnet och vidare till dricksvattnet. Dricksvatten till kommunens invånare levereras av Miljö och Teknik AB (Miljöteknik), som ägs av Ronneby kommun. De halter PFAS som uppmätts hos vissa av de boende är bland de högsta som uppmätts i världen.

Ett stort antal av de drabbade har under lång tid drivit skadeståndskrav mot kommunen. I en första dom, NJA 2018 s. 475 ”Dricksvattnet”, fastställdes att Miljöteknik är skadeståndsansvarigt enligt produktansvarslagen (1992:18) för att ha levererat det förorenade dricksvattnet till kommun-

* Docent.

¹ Artikeln har tidigare publicerats i *Festskrift till Svante O. Johansson*, Jure, Stockholm, 2025, och har genomgått peer review-granskning via Juridisk Tidskrift. En engelsk version av artikeln finns i första numret av *Nordic Commercial Law Review*, Personal Injury – Before and After the Pfas Case, NCLR 2025/14.

² PFAS eller högfluorerade ämnen är ett *samlingsnamn* för en stor och komplex ämnesgrupp med varierande egenskaper och bred användning i samhället. De mest uppmärksammade PFAS-varianterna är perfluoroktansulfonat (PFOS) och perfluoroktansyra (PFOA), se Kemikalieinspektionen (2024-12-28): <https://www.kemi.se/hallbarhet/amnen-och-material/pfas> och Institutet för miljömedicin (IMM), Karolinska Institutet, (2024-12-28) <https://ki.se/imm/miljomedicinsk-riskbedomning/riskwebben/perfluorerade-och-polyfluorerade-amnen>.

invånarna. Det rör sig om ett strikt ansvar pga. en *säkerhetsbrist i en produkt* (dricksvatten) när skada uppkommit på annat än produkten.³

PFAS-ämnen finns inte naturligt. Ämnena är skapade av människan och har tillverkats sedan 1940-talet.⁴ Det finns idag över 10 000 kända varianter av PFAS och antalet ökar ständigt.⁵ PFAS stöter bort fett, smuts och vatten och används i många olika produkter, t.ex. i kosmetika, förpackningar, teflonpannor, ytterkläder, skor, impregneringsmedel, medicinsk utrustning och brandskum. PFAS-ämnen kallas ibland för *evighetskemikalier*. Den stabilitet som ämnena har gör dem motståndskraftiga mot nedbrytning i biologiska system. PFAS anrikas därför i näringskedjan och kommer att påverka ekosystemet lång tid framöver. PFAS-ämnen sprids genom luft och vatten och hittas på ställen där de aldrig har använts.⁶ PFAS finns i princip överallt, från norr till söder – i ytvatten såväl som i grundvatten. PFAS-ämnen tas lätt upp och ansamlas i levande organismer där de huvudsakligen finns i lever och blod.⁷

Att PFAS i högre halter har negativ effekt för människors hälsa är känt.⁸ Forskning bedrivs för att klarlägga vilka risker det handlar om, men kanske inte i den utsträckning man kunde förvänta sig.⁹ Det är ännu mycket som är osäkert kring riskerna med PFAS. Skadligheten varierar också mellan olika typer av ämnen. Forskningen måste som alltid tolkas. Dels därför att forskningsresultat sällan är entydiga, dels därför att forskningen inte är full-

³ Produktansvarslagen bygger på en EU-reglering, se vidare avsnitt 3.1.

⁴ PFAS-ämnen har funnits sedan 1920-talet och kom i bredare produktion under 1950-talet.

⁵ Se bl.a. Kemikalieinspektionen (2024-12-28): <https://www.kemi.se/hallbarhet/amnen-och-material/pfas>. Beroende på hur PFAS-ämnen definieras och avgränsas, kan antalet ämnen bli avsevärt fler. För en bredare definition, se t.ex. OECD, Reconciling Terminology of the Universe of Per- and Polyfluoroalkyl Substances: Recommendations and Practical Guidance, Series on Risk Management, No. 61, 2021.

⁶ PFAS har t.ex. påträffats i isbjörnar i Arktis, se Naturskyddsföreningen (2024-12-28) <https://www.naturskyddsforeningen.se/artiklar/vad-ar-pfas/>.

⁷ Se om PFAS-ämnens utbredning och effekter bl.a. IMM, Karolinska Institutet (2024-12-28) <https://ki.se/imm/miljomedicinsk-riskbedomning/riskwebben/perfluorerade-och-polyfluorerade-amnen> och Naturskyddsföreningen (2024-12-28) <https://www.naturskyddsforeningen.se/artiklar/vad-ar-pfas/>.

⁸ OECD arrangerade 2024 ett globalt miljöforum om riskhantering, säkrare alternativ m.m. rörande PFAS, se (2024-12-28) <https://www.oecd.org/en/events/2024/02/global-forum-environment-per-and-polyfluoroalkyl-substances.html>.

⁹ Att studera de långsiktiga riskerna med den här typen av substanser är en utmaning. Ofta vet vi inte vilka ämnen som finns i mänskliga kroppar och det är svårt att hitta en grupp att studera. Genom testning av de drabbade i Ronneby kommun finns det där ett större underlag att utgå ifrån.

ständig. Det går heller inte att på individnivå avgöra vem som kommer att utveckla viss sjukdom som följd av PFAS-exponering.

Enligt Institutet för miljömedicin visar djurförsök att PFAS-ämnen kan orsaka cancer och att lever, fettmetabolism, sköldkörtelhormoner och kroppens immunsystem påverkas vid PFAS-exponering. Lägre födelsevikt, beteendeförändringar samt minskad överlevnad har observerats hos nyfödda djur efter exponering under fostertiden. Studier av människor som exponerats i förorenade miljöer har visat på samband mellan förhöjda serumhalter av PFAS och ökad halt kolesterol i blodet samt påverkan på levern. Andra befolkningsstudier har visat på samband mellan PFAS i blodet och minskad födelsevikt eller försämrat immunförsvar hos barn. När det gäller cancer har en viss ökning av risken för njur- och testikelcancer observerats.¹⁰

Människor exponeras för PFAS på olika sätt, men främst via mat och dricksvatten.¹¹ Enligt EU:s dricksvattendirektiv är högre halter PFAS än 100 ng/l i dricksvatten förbjudet.¹² Vissa forskare menar att värdet är för högt satt och borde sänkas.¹³ Inom EU finns förslag om att ytterligare sänka gränsvärdet. Kemikalieinspektionen beräknar att omkring 20 miljoner människor i Europa är exponerade för dricksvatten med PFAS-halter som ligger över de nya gränsvärden som diskuteras inom EU.¹⁴ I en mer hoppfull anda kan nämnas att det även bedrivs forskning i syfte att ta fram preparat som bidrar till att ”rena” kroppen från PFAS.

PFAS-användandet anses av många vara en av vår tids stora miljörisiker som kommer att utlösa en våg av *skadestandsprocesser*. Till viss del är vi redan där. PFAS-processer pågår runt om i världen och följs inte minst av de stora

¹⁰ Kunskapen om PFAS-ämnens hälsoeffekter kommer framförallt från studier av PFOS och PFOA. Se IMM, Karolinska Institutet (2024-12-28) <https://ki.se/imm/miljomedicinsk-riskbedomning/riskwebben/perfluorerade-och-polyfluorerade-amnen>. Jfr PFAS-målet och hovrättens samlade värdering av forskningsläget om PFAS, Hovrätten över Skåne och Blekinge, dom meddelad 2022-12-20, mål T 1665-21 s. 9 f. (NJA 2023 s. 916, se s. 944 f.). Även om PFOS och PFOA i princip fasats ut i kommersiella produkter finns de kvar i miljön.

¹¹ PFAS kan också överföras till foster via moderkakan och till spädbarn via modersmjölk, se bl.a. IMM, Karolinska Institutet (2024-12-28) <https://ki.se/imm/miljomedicinsk-riskbedomning/riskwebben/perfluorerade-och-polyfluorerade-amnen>.

¹² PFAS i dricksvatten regleras på EU-nivå genom dricksvattendirektivet (rådets direktiv 2020/2184 om kvaliteten på dricksvatten). Se för svensk del även Livsmedelsverkets föreskrifter om dricksvatten (LIVSFS 2022:12) med ytterligare gränsvärden.

¹³ Se t.ex. påpekande i Blekinge tingsrätts dom i PFAS-målet, T 1530-16 m.fl., s. 32 f. (NJA 2023 s. 916, se s. 934).

¹⁴ Se (2024-12-28) <https://www.kemi.se/hallbarhet/amnen-och-material/pfas>.

återförsäkringsbolagen.¹⁵ PFAS jämförs med ämnen som asbest och neurosedyn (talidomid), som tidigare gett upphov till s.k. *toxic torts* – skadeståndsanspråk pga. hälsofarliga ämnen. Tvisterna karaktäriseras av att de ofta rör ett stort antal personer och att processerna sker genom grupptalan.¹⁶ I andra fall kan det vara företrädare för det allmänna som processar mot en aktör pga. PFAS-föroreningar i miljön med krav på sanering.¹⁷ De svenska fallen har så här långt rört utsläpp som härrör från försvarsmakten.¹⁸ PFAS-målet har väckt internationell uppmärksamhet som ett av pionjärfallen att nå högre instans.

Det är inte bara boende i en kommun som exponeras för PFAS i dricksvatten, utan även de som arbetar eller vistas i kommunen. Har någon via dricksvattnet på arbetsplatsen fått i sig höga halter PFAS kan det röra sig om en *arbetskada*. Enstaka försäkringsärenden har rapporterats och fler kan väntas. Utgången i PFAS-målet har betydelse även i de fallen.¹⁹

¹⁵ Det finns utländska juristfirmor som specialiserat sig på PFAS-mål. Enligt Bloomberg Law hade mer än 6 400 stämningsansökningar om PFAS väckts i amerikanska domstolar från juli 2005 till mars 2022, se Andrew Wallender, *Companies Face Billions in Damages as PFAS Lawsuits Flood Courts*, 23 maj 2022, <https://news.bloomberglaw.com/pfas-project/companies-face-billions-in-damages-as-pfas-lawsuits-flood-courts>. Se tillika och för en vidare diskussion Schultz, Märten, och Öberg, Mattias, Risk och personskada: skadeståndsrättslig frågeställning i miljömedicinsk belysning, JT 2023–24 s. 242 ff.

¹⁶ Det första och mest kända PFAS-målet riktades mot det amerikanska bolaget DuPont. Målet behandlas i dokumentären *The devil we know* och har även legat till grund för spelfilmen *Dark Waters*.

¹⁷ Att sanera PFAS i naturen är dock både svårt och dyrt. Det finns metoder för att rena dricksvatten från PFAS, men de är ytterst kostsamma. Att rena naturen från PFAS beräknas inom EU kosta tusentals miljarder och pågå under lång tid, nyhetsinslag P1 Morgon, Sveriges Radio, 2025-01-14.

¹⁸ I mål 13145-21 den 2024-04-09 har Mark- och miljööverdomstolen dömt försvarsmakten att betala drygt 37 miljoner kronor till Uppsala Vatten och Avfall AB för sanering av PFAS-föroreningar från Upplands flygflottilj. Försvarsmakten nekades prövningstillstånd i Högsta domstolen (2025-04-01) och Mark- och miljööverdomstolens dom ligger därmed fast. Sannolikt kommer fler mål med krav på saneringskostnader för PFAS.

¹⁹ Det är i så fall arbetskada i form av *annan skadlig inverkan*. Är förutsättningarna uppfyllda kan ersättning lämnas enligt den allmänna arbetsskadeförsäkringen, 38–42 kap. socialförsäkringsbalken (2010:110) och det kollektivavtalsreglerade skyddet i Trygghetsförsäkring vid arbetsskada (TFA). I de flesta fall är dock exponeringen (intaget av dricksvatten) större i bostaden än på arbetsplatsen.

1.2 Frågeställningar

I en andra vända, NJA 2023 s. 916 ”PFAS”, har rättsprocessen i PFAS-tvisten rört frågan om de drabbade kommuninvånarna lider av en *personskada* genom att ha höga halter PFAS i kroppen. Med andra ord en fastställelsetalan – föreligger personskada eller inte?²⁰ Att ett stort antal personer har höga halter PFAS i kroppen är mätbart och ostridigt. Utgör detta en personskada även om de drabbade inte har några konkreta symptom eller hälsonefsättningar förenade med PFAS-värdena? Den forskning som finns visar på en *förhöjd risk* för vissa framtida hälsonefsättningar och sjukdomar hos personer med höga halter PFAS i kroppen.²¹ Vilken betydelse har den ökade risken för frågan om personskada föreligger?

PFAS-domen har däremot inte omfattat frågan om de drabbade, var för sig, har rätt till viss *ersättning* för det fall personskada föreligger. Den frågan är alltjämt obesvarad.²²

Inte heller har domstolsprocessen gällt om vissa sjukdomar, t.ex. cancer-sjukdomar, som några av de drabbade har utvecklat beror på PFAS-halterna i kroppen. Den frågan rör *sambandet* mellan PFAS och *befintliga* sjukdomar och hälsonefsättningar. Begär enskilda PFAS-drabbade ersättning för konkreta sjukdomstillstånd prövas sambandet. Bedömningen bygger på sannolikhetsvärderingar som grundas på resultat av forskning om PFAS-ämnens påverkan på människokroppen i relation till viss exponering eller halter av PFAS i kroppen. Sambandsfrågor av det här slaget är vanliga inom arbets-skadeförsäkringen, där inverkan av skadliga faktorer kan ske över kortare eller längre tid.²³

²⁰ Målet analyseras av Bratt, Stina, PFAS-domen – Nytt principavgörande från Högsta domstolen om rätten till ersättning för PFAS-skador, JP Infonet (2024-01-17).

²¹ Det finns i dagsläget begränsade forskningsstudier. Som framgått tyder resultaten på en förhöjd risk för vissa hälsonefsättningar och sjukdomar. Risken varierar mellan olika PFAS-ämnen och hälsoeffekter och av allt att döma behövs mer forskning.

²² De drabbade ansökte i oktober 2024 även om ersättning från Justitiekanslern med 100 000 kronor vardera för ideell skada. Till grund för ansökan mot staten åberopades 3 kap. 4 § skadeståndslagen, dvs. skadestånd pga. *rättighetskränkning*. Ansökan avslogs med hänvisning till *preskription*, se beslut med diariern 2024/6643.

²³ Att det svenska arbetsskadesystemet bygger på en central avtalsreglering – genom kollektivavtal – med samlad administration underlättar hanteringen av skadorna; det spelar inte någon roll om arbetstagaren varit exponerad för viss skadlighet hos en eller flera arbetsgivare. Vid PFAS-exponering är det som regel enklare att identifiera ett specifikt ansvarssubjekt kopplat till dricksvatten än till mat och andra spridda källor.

Inom arbetsskadeförsäkringen utgår sambandsbedömningen, enkelt uttryckt, från om det finns vetenskaplig bevisning (evidens) som visar en förhöjd risk för viss sjukdom (skada) i arbetet. Har en arbetstagare typiska symptom pekar det i riktning mot godkänd arbetsskada. Omständigheterna i det enskilda fallet påverkar bedömningen.²⁴ Ett problem är att forskningen kan visa på en förhöjd risk, men i studierna klargörs sällan vilken grad av exponering som krävs för att en substans eller process ska vara skadebetingad.²⁵ Det försvårar sambandsbedömningen. Erfarenheterna från arbetsskadeprövningen är överförbara till miljöskador genom PFAS-exponering.

Slutligen har bevisfrågorna stor betydelse i PFAS-målet. Hur en personskada påvisas hänger nära samman med definitionen av skadan.²⁶ Högsta domstolen diskuterar inte uttryckligen vilket *beviskrav* som gäller vid bestämmande av personskada, men bevisvärderingen är av direkt intresse för utgången i målet.²⁷

1.3 Skäl för och emot personskada

Frågan om vad som är en personskada involverar både rättsliga (normativa) och bevismässiga (faktiska eller kunskapsmässiga) överväganden. Bedömningen hänger samman med systematiska och metodologiska förutsättningar inom skadeståndsrätten och kan ytterst kopplas till skadeståndets funktioner, främst i form av *reparation* och *prevention*. Det finns skäl både för och emot att betrakta höga PFAS-halter i kroppen som personskada. Några ska nämnas här.

Ingen sund person skulle frivilligt utsätta sig för att uppta höga halter PFAS i kroppen. PFAS är utan tvekan något vi inte vill ha i våra kroppar. Det är lätt att identifiera sig med de drabbades oro, ilska och frustration.

Skador på den mänskliga kroppen har ofta en konkret och genomgripande inverkan på individen. Vid svårare skador påverkas möjligheterna att försörja sig och fungera i samhället. *Reparationsintresset* är med andra ord

²⁴ Utöver forskning och exponeringsgrad beaktas t.ex. latenstid, konkurrerande skadeorsaker och bevisläget i övrigt kring skadans uppkomst.

²⁵ Statens beredning för medicinsk och social utvärdering (SBU) har i uppdrag att ta fram sammanställningar över forskningsläget avseende arbetsmiljöns betydelse för uppkomsten av arbetsskador.

²⁶ Se avsnitt 3.2.3.

²⁷ Beviskravet diskuteras i tingsrättens domskäl. Tingsrätten noterar att det inom skadeståndsrätten som huvudregel gäller ett krav om full bevisning motsvarande att den skadade ska styrka sina påståenden. Domstolen påpekar samtidigt att beviskravet för olika omständigheter kan variera och för en vidare diskussion. Se om beviskravet avsnitt 3.3.6.

starkt. Det talar för en generös syn på personskadebegreppet. Dessutom täcks skadestånd vid personskada i stor utsträckning av *försäkring*, varigenom kostnaderna sprids på ett kollektiv. Att det utvecklats flera no fault-system på personskadeområdet är ingen tillfällighet.²⁸ Frågan om vad som utgör personskada och inte ställs på sin spets när det handlar om masskadestånd eller ett stort antal drabbade där de ekonomiska konsekvenserna är betydande.²⁹ Många befarar att vi endast sett början av PFAS-skadorna.

I skadeståndshänseende är det emellertid inte skadan som är i fokus, utan följdverkningarna av skadan utifrån hur *ersättningsposterna* formulerats i skadeståndslagen (1972:207).³⁰ Ersättning lämnas för kostnader, inkomstförluster och ideella skador (sveda och värk, lyte och men och särskilda olägenheter) som är en följd av personskada, 5 kap. 1 § skadeståndslagen. I tillägg lämnas viss ersättning vid dödsfall, 5 kap. 2 § skadeståndslagen. Att en personskada konstateras behöver inte betyda en rätt till skadestånd – även om så oftast är fallet.

Med höga halter PFAS i kroppen följer en *ökad risk för framtida sjukdom och ohälsa*, inkluderat den oro det innebär att leva med ovisshet inför framtiden. Rättspolitiskt kan man argumentera för att en sådan, utan tvekan, negativ ovisshet bör kompenseras – om risken härstammar från en skadeståndsgrundande aktivitet.³¹ Utifrån ett kollektivt perspektiv är preventionshänsyn lika väsentliga i förhållande till generella risker som till konkreta skador. Vid utdragna förlopp riskerar ersättningsanspråk dessutom att preskriberas innan skada uppkommer.³² Men, framtiden är i sig oviss och någonstans måste en gräns för skadeståndsrätten dras. Omfattande och svårbedömda skadeståndsanspråk är betungande att hantera och skapar lätt ogrundade förväntningar.³³

²⁸ Se försäkringssystem rörande bl.a. arbetsskador, trafikskador och patientskador.

²⁹ Vissa försäkringsbolag väljer att göra undantag för PFAS-skador i de ansvarsförsäkringar som erbjuds.

³⁰ Se Högsta domstolens domskäl p. 24–25. Se även Carlsson, Mia, Omprövning om igen – svårigheten att bestämma skadestånd vid personskada, Festskrift till Jan Kleineman, 2021 s. 169 f. Jfr NJA 2024 s. 369 ”Flyttstädningen”.

³¹ Jfr *polluter pays-principen*, se bl.a. Sandvik, Björn, Miljöskadeansvar, 2002 s. 35 f. och NJA 2012 s. 125. För en kritisk diskussion kring bristerna i nuvarande rättsläge, se Schultz, Märten, och Öberg, Mattias, Risk och personskada: skadeståndsrättslig frågeställning i miljömedicinsk belysning, JT 2023–24, bl.a. s. 251 ff.

³² Jfr även svårigheter med att värdera skadesituationer som inträffar lång tid efter en skadlig inverkan.

³³ Jfr *flodvägsargumentet*, alltför omfattande skadeståndskrav är oönskade. Som exempel kan nämnas den amerikanska utvecklingen med omfattande skadestånd och dyra försäkringspremier.

Flertalet personer som drabbas av sjukdom står utan ersättning, så varför ska några på ett svårhanterligt sätt prioriteras?³⁴ Skadeförebyggande kan ske via andra samhällsinsatser.³⁵ Argumentationen kan drivas åt båda håll.³⁶

Oavsett hur vi rättspolitiskt ställer oss till skadestånd för framtida skaderisker innebär sådana anspråk systematiska utmaningar. Att värdera en framtida risk för skada låter sig inte göras med traditionella skadeståndsrättsliga metoder och grundprinciper för skadebestämning. Det är en helt *ny problematik*. Hur ska en risk för framtida skada värderas och ersättas och vilken ersättning ges om risken senare leder till fullbordad skada?³⁷ Det är utmanande att öppna för en så långtgående rättsutveckling genom rättspraxis.

Personskadebegreppet är inarbetat och allmänt vedertaget. Tolkningen av begreppet har inte vållat några större problem. En ny och oviss rätts-tillämpning leder till *rättsosäkerhet* med behov av praxisbildning och kanske en *ström av rättsfall* med osäker utgång. Genom skadeståndsrättens koppling till försäkringar av olika slag sprids ett oklart rättsläge till andra områden. Rättsutveckling av det slaget lämpar sig bättre för lagstiftning, där nya regler kan diskuteras och vägledning lämnas i förarbeten. Det manar till försiktighet.³⁸

Vi lever samtidigt i en värld där kemiska ämnen och processer allt oftare har negativ inverkan på vår miljö och hälsa och ytterst hotar våra livsbetingelser. Det är angeläget att värna *miljöpreventiva effekter* av skadeståndsrätten, så att förekomsten av skadliga ämnen och processer motverkas. Den som använder kemikalier bör eftersträva och ges incitament till en sund hantering. Det är olyckligt om skadestånd uteblir för att begreppsbildningen är

³⁴ Jfr det s.k. *badkarsargumentet*; varför har inte den som skadas hemma i badkaret rätt till ersättning?

³⁵ Det kan t.ex. handla om allmänna riktvärden och kontroller.

³⁶ Jfr Högsta domstolens domskäl i NJA 2023 s. 916 p. 18–21.

³⁷ Exempel på den typen av skadestånd finns på delstatsnivå i USA, t.ex. vid asbestexponering. Det har visat sig svårt att värdera skadorna och praxis varierar. Se vidare Hannerstål, Carolina, Risk som skada, En diskussion om ersättning av förhöjda risker i svensk skadeståndsrätt, examensarbete, Juridiska institutionen, Stockholms universitet, 2023, bl.a. s. 35 ff. Om en skada i form av risk för framtida skada ska betraktas som en faktisk skada eller en ideell skada, kan diskuteras. Jfr doktrinen om *”loss of chance”*, som väckt större intresse i andra rättssystem, bl.a. i förhållande till s.k. medical malpractice (vårdskador). För en diskussion, se Bo von Eyben, Erstatning for ”loss of chance”, Patient- och läkemedelsförsäkringarna vid ett vägska, Vänbok till Carl E. Sturkell, 1996 s. 79 ff., Schultz, Märten, och Öberg, Mattias, Risk och personskada: skadeståndsrättslig frågeställning i miljömedicinsk belysning, JT 2023–24 s. 244 ff. och Hannerstål, Carolina, a.a., bl.a. s. 30 ff. och 35 ff.

³⁸ Legalitetsaspekten är naturligtvis också central, men inom skadeståndsrätten har lagstiftaren lämnat stort utrymme till domstolarna.

snäv, inte minst när lagstiftaren är passiv. Det gäller inte bara det här målet, utan generellt. Att det som i detta fall handlar om dricksvatten gör saken än mer angelägen.

Det finns alltså beaktansvärda skäl både för och emot en ny och generös syn på personskadebegreppet inom ramen för rättstillämpningen.

2. Domstolarnas bedömning

2.1 Tingsrätten – ny form av personskada

Tingsrätten³⁹ går på de drabbades linje och menar att det finns medicinska samband mellan hög förekomst av PFAS-ämnen i blodet och vissa hälsonefsättningar. De uppmätta halterna av PFAS i kärandenas kroppar är en varaktig förändring och försämring som medför nedsatt förmåga att kompensera för stress samt ökad mottaglighet för skadliga effekter av annan miljöpåverkan. Kärandenas kroppar och kroppsfunktioner är i ett sämre tillstånd än de hade varit om de inte hade exponerats för PFAS. Enligt tingsrätten är det ett defekttillstånd, dvs. en fysisk skada genom ökade hälsorisker och en försämring av kroppens funktion. Kärandena har därmed drabbats av *personskada* i form av förhöjda halter PFAS i blodet som innebär *ökade hälsorisker* och *fysiska förändringar* och *försämringar* av kroppen.

I målet gjordes även gällande att den *befogade oro* för ohälsa och försämrad hälso- och livsprognos, som var och en av de klagande drabbats av till följd av det inträffade utgjorde personskada. Enligt tingsrätten är det inte visat att det uppkommit någon sådan ersättningsgill personskada som följd av PFAS-exponeringen.

Genom att utöver fysiska förändringar och försämringar även hänvisa till ökade hälsorisker öppnar tingsrätten för en ny typ av personskada i form av ökad risk för framtida skada.

2.2 Hovrätten – traditionell personskada

Hovrätten⁴⁰ fokuserar på effekten av PFAS-exponeringen. I likhet med tingsrätten anser hovrätten att de mycket höga halter av PFAS-ämnen som uppmätts i de drabbades blod är en förändring, däremot saknas en påvisad försämring. För var och en av de drabbade finns en förhöjd risk för negativa

³⁹ Blekinge Tingsrätt, dom meddelad 2021-04-13, mål T 1530-16 m.fl. (NJA 2023 s. 916).

⁴⁰ Hovrätten över Skåne och Blekinge, dom meddelad 2022-12-20, mål T 1665-21 (NJA 2023 s. 916).

hälsoeffekter och sjukdomar förenade med PFAS-exponering. En förhöjd risk för framtida personskada är dock inte en påvisbar medicinsk effekt. På individnivå går det inte att avgöra effekterna av PFAS-exponeringen. Det är inte visat att det hos samtliga individer som exponerats uppstått en *fysiskt konstaterbar försämring*. Enligt hovrätten är det därför inte visat att den *förändring* som förekomsten av PFAS i de drabbades kroppar utgör är en *personskada*.

De drabbade gjorde även gällande att de höga halterna PFAS i kroppen utgör en skada i form av *förgiftning*. Hovrätten menar att det är effekten av en förtäring eller inandning av giftiga ämnen som är personskada och sådan skada är inte visad.

Hovrätten gör en mer traditionell bedömning. För personskada krävs att det finns en påvisbar medicinsk effekt eller annorlunda uttryckt en konstaterbar fysisk försämring.

2.3 Högsta domstolen – traditionell personskada i ny tillämpning

2.3.1 Utgångspunkter

Utgångspunkten för Högsta domstolens prövning är att det uppmäts förhöjda halter PFAS i klagandenas kroppar till följd av att det dricksvatten som Miljöteknik levererat innehöll höga halter PFAS samt att var och en av klagandena därför löper en – sett i förhållande till personer som inte utsatts för motsvarande exponering – förhöjd risk att drabbas av negativa hälsoeffekter och sjukdomar associerade med PFAS-exponering.⁴¹

Prejudikatfrågan är kort och gott om klagandena genom de förhöjda halterna PFAS i blodet har drabbats av personskador.⁴²

2.3.2 Allmän vägledning

Den allmänna vägledningen är kortfattad. Till personskada räknas såväl fysiska som psykiska defekttillstånd.⁴³ För att det ska vara ett fysiskt defekttillstånd krävs att det skett en förändring på eller i kroppen och att förändringen objektivt sett är en försämring. Försämringen kan vara tillfällig eller varaktig. Det kan handla om en synlig *yttre påverkan* på kroppen, ett sjuk-

⁴¹ Se Högsta domstolen p. 7.

⁴² Högsta domstolen p. 8. Se tillika p. 28 med frågan i det enskilda fallet.

⁴³ Högsta domstolen p. 14.

domstillstånd eller en *nedsatt funktion* i något kroppsligt organ. En försvagning av kroppens immunförsvar och en ökad mottaglighet för sjukdomar är exempel på en sådan funktionsnedsättning.⁴⁴

Enligt Högsta domstolen kan inte varje negativ kroppslig påverkan leda till skadeståndsskyldighet. En påverkan måste vara så *beaktansvärd* att den utgör en skada.⁴⁵

2.3.3 Risken för framtida skada

När det gäller frågan om redan en *förhöjd risk* för framtida defekttillstånd – t.ex. en sjukdom – utgör personskada, är Högsta domstolen tydlig. Svaret är nej.⁴⁶ Ett ansvar grundat på risk medför med nödvändighet att traditionella skade-, kausalitets- och bevisbegrepp måste omformuleras. Det skulle innebära en förändring av skadeståndsrätten genom rättstillämpning som det är svårt att förutse konsekvenserna av.⁴⁷

2.3.4 Bedömningen i det enskilda fallet – PFAS-skada

Sammantaget anser Högsta domstolen att utredningen ger tillräckligt stöd för att det förorenade dricksvatten har haft en betydande negativ påverkan i klagandenas kroppar. Den *beaktansvärda kroppsliga försämring* som manifesteras i de höga halterna PFAS i blodet för var och en av klagandena utgör ett fysiskt defekttillstånd i form av *personskada*.

2.3.5 Skiljaktig mening

Ett justitieråd är skiljaktig, men enig med majoriteten om innebörden av personskadebegreppet.⁴⁸ Skillnaden ligger i bedömningen av det enskilda fallet och den utredning som lagts fram.

Skiljaktig anser likt majoriteten att en hög halt PFAS i blodet är en *förändring*. Om den negativa effekten enbart består i en förhöjd risk att i framtiden drabbas av sjukdom eller nedsatt kroppsfunction är inte kravet på att förändringen

⁴⁴ Högsta domstolen p. 15.

⁴⁵ Se Högsta domstolen p. 16.

⁴⁶ Högsta domstolen p. 23.

⁴⁷ Se Högsta domstolen p. 22 samt vidare p. 18–23.

⁴⁸ Skiljaktig mening p. 31.

objektivt sett utgör en försämring av kroppen uppfyllt.⁴⁹ (Även så här långt förefaller majoriteten och skiljaktig överens.) Av utredningen i målet är det enligt den skiljaktige däremot inte möjligt att dra några säkra slutsatser om hur PFAS påverkar kroppen hos en enskild individ. Det går inte att slå fast att en viss halt PFAS i blodet regelmässigt är förenad med en sådan *beaktansvärd försämring* av kroppen som krävs för att förändringen ska vara en personskada.⁵⁰

2.3.6 Slutsats

Domen innebär en viss utvidgning av det traditionella personskadebegreppet eller av dess tillämpning, men kanske inte så omfattande som kan tyckas vid en första anblick. Med stor sannolikhet dock en utvidgning som behöver preciseras i framtida domar. Värdet av den *vidgade tillämpningen* hänger samman med ersättningsens storlek – vilket är oklart. Klart är däremot att en framtida risk för personskada inte är en skada.

Domen är svårtydd, inte minst beträffande det enskilda avgörandet och de slutsatser som kan dras. Nedan analyseras personskadebegreppet i ljuset av domen.

3. Vad är en personskada?

3.1 Personskada enligt produktansvarslagen

I målet aktualiseras ansvar enligt produktansvarslagen. Lagen bygger på *EU:s produktansvarsdirektiv*⁵¹ – som nyligen ersatts av ett nytt.⁵² Syftet är att skapa ett samstämtigt produktansvar inom EU.⁵³ Ansvaret omfattar personskador och sådana saksador som förenklat kan betecknas som konsumentskador, 1 § produktansvarslagen.⁵⁴

⁴⁹ Skiljaktig mening p. 32. Ett annat synsätt stämmer, enligt den skiljaktige, mindre väl överens med utgångspunkten att en förhöjd risk att negativa hälsoeffekter ska inträda i framtiden inte i sig är en personskada.

⁵⁰ Skiljaktig mening p. 33. Om bevisvärderingen, se avsnitt 3.3.6.

⁵¹ Rådets direktiv (85/374/EEG) om tillnärmning av medlemsstaternas lagar och andra författningar om skadeståndsansvar för produkter med säkerhetsbrister. Se även prop. 1990/91:197 Om produktskadelag.

⁵² Europaparlamentets och rådets direktiv (2024/2853/EU) om skadeståndsansvar för produkter med säkerhetsbrister. En utredning är tillsatt för implementering av de nya reglerna i svensk rätt, se Dir. 2024:127.

⁵³ Båda direktiven är harmoniseringsdirektiv, även om medlemsstaterna i några avseenden har möjlighet att välja skyddsnivå.

⁵⁴ Se även prop. 1990/91:197 s. 37. Det nya produktansvarsdirektivet är anpassat till AI-

Varken det tidigare eller det nya produktansvarsdirektivet innehåller någon närmare definition av vad som är personskada.⁵⁵ Det har överlämnats till *nationell rätt* att bestämma.⁵⁶ Begreppet ska enligt EU-domstolen ges en vid tolkning för att säkerställa att de skadade får korrekt och fullständig ersättning för den skada de lider till följd av en defekt produkt. Högsta domstolen hänvisar i detta sammanhang till ett antal domar från EU-domstolen.⁵⁷ Tolkningen bör även ses i ljuset av den *preventiva effekt* som produktansvaret syftar till; det finns ett starkt intresse av att motverka att skadliga produkter sprids på marknaden.⁵⁸

Inte heller de svenska förarbetena till produktansvarslagen innehåller någon definition av vad som avses med personskada. Den saken får istället avgöras i rättstillämpningen.⁵⁹ Som domstolarna konstaterar i PFAS-målet bör personskadebegreppet – i likhet med vad som gäller för saksksadebegreppet – ges samma betydelse som i *skadeståndslagen*.⁶⁰ Det är även en logisk följd av att skadeståndslagen ”tillämpas, om ej annat är särskilt föreskrivet eller föranledes av avtal eller i övrigt följer av regler om skadestånd i avtalsförhållanden”, 1 kap. 1 § skadeståndslagen. På motsvarande sätt gäller att ersättning enligt produktansvarslagen, utan någon hänvisning i lagen, beräk-

teknik och omfattar även skada i form av förlorade eller förvanskade data. Ändringarna är inte av betydelse för PFAS-målet.

⁵⁵ Enligt artikel 9 i det äldre direktivet omfattas personskada, inklusive dödsfall. I det nya direktivet förtydligas att det även inbegriper ”medicinskt erkänd skada på psykisk hälsa”, artikel 6. Av skälen för direktivet (21) framgår vidare: ”Av rättssäkerhetsskäl bör det i detta direktiv klargöras att personskada omfattar medicinskt erkänd och medicinskt intygad skada på den psykiska hälsan som påverkar den skadelidandes allmänna hälsotillstånd och kan kräva terapi eller medicinsk behandling, med beaktande av bland annat Världshälsorganisationens internationella sjukdomsklassifikation”.

⁵⁶ Personskaderätten skiljer sig mellan olika nationella lagstiftningar och inte sällan är den kopplad till socialförsäkring och andra ersättningsordningar av skiftande karaktär, komplexitet och finansiering i respektive land. Det är därför svårt att helt harmonisera området på EU-nivå.

⁵⁷ I p. 11 i domen hänvisas till EU-domstolens domar *Veedfald*, C- 203/99, EU:C:2001: 258, p. 25–29 och *Boston Scientific Medizintechnik*, C-503/13 och C-504/13, EU:C: 2015:148, p. 46 och 47.

⁵⁸ Prop. 1990/91:197 s. 8 ff. Produktansvaret har sitt ursprung i amerikansk skadeståndsrätt, där det fortsatt har stor betydelse såväl preventivt som reparativt.

⁵⁹ Prop. 1990/91:197 s. 37.

⁶⁰ Högsta domstolen p. 12. Beträffande tillämpningen av saksksadebegreppet hänvisar Högsta domstolen till NJA 1996 s. 68 ”Flänsämnen”. Referensen är intressant i sig, eftersom domstolen i det målet gick från ett traditionellt *fysiskt* saksksadebegrepp (jfr fysisk defekt) till ett *funktionellt* saksksadebegrepp. Dvs. skada på grund av bristande eller nedsatt funktion. Det finns anledning att återkomma till detta, se avsnitt 3.3.2.

nas enligt 5 kap. skadeståndslagen. Tolkningen av personskadebegreppet har betydelse även för no fault-försäkringarna på personskadeområdet; det rör sig om trafikskador, patientskador, arbetsskador, brottsskador, m.fl.⁶¹ Personskada är med andra ord ett *skadeståndsrättsligt begrepp* med giltighet för personskaderätten som helhet.

I ett vidare perspektiv har begreppen personskada och sakskada *ersättningsrättslig karaktär*.⁶² I försäkringsavtalsrätten förekommer t.ex. villkor med referens till personskada. Som framgår bygger försäkringsavtalsrätten på avtal. Ett scenario där olika försäkringsbolag har skilda grunddefinitioner av vad en personskada är skulle emellertid skapa onödig förvirring. En annan sak är att det är fullt möjligt att i försäkringsvillkoren ange avvikelser från det gängse personskadebegreppet, om så önskas. Personskadebegreppet förekommer även inom socialförsäkringen, t.ex. i form av arbetsskada. Enligt lagens förarbeten är det likvärdigt med personskada inom skadeståndsrätten.⁶³ Om inte särskilda hänsyn inom ett visst område talar för ett annat synsätt, är det systematiskt av godo att använda sig av ett och samma personskadebegrepp inom ersättningsrätten som helhet. Området är komplext redan som det är.

3.2 Personskada enligt skadeståndslagen

3.2.1 Allmänna utgångspunkter

Skadeståndslagen innehåller inte någon definition av vad som menas med personskada.⁶⁴ Genom åren har begreppet berörts i olika förarbeten. Lagstiftaren har utöver det lämnat till *rättstillämpningen* att bestämma gränserna för personskadebegreppet.⁶⁵

⁶¹ Systemen har sin grund i skadeståndsansvaret. Praxisbildningen kan förvisso ske i olika fora, men det finns en allmän strävan att följa de skadeståndsrättsliga grundprinciperna inom personskaderätten. Se vidare, Carlsson, Mia, Arbetsskada – samspelet mellan skadestånd och andra ersättningsordningar, 2008 (*i det följande Carlsson, Mia, Arbetsskada, 2008*) s. 162 ff., 165 ff. och 181 ff. samt även bl.a. s. 52 ff., 84 ff. och 96 ff.

⁶² Se Carlsson, Mia, a.a.s. och Roos, Carl Martin, Ersättningsrätt och ersättningssystem, 1990, särskilt s. 16 f.

⁶³ Prop. 1975/76:197 Arbetsskadeförsäkring s. 92. Se likaledes Carlsson, Mia, Arbetsskada, 2008 s. 166.

⁶⁴ Jfr 2 kap. 1 § skadeståndslagen.

⁶⁵ Skadeståndslagen kan i stora delar betraktas som *en ramlag*. Inte på så sätt att dess innehåll preciseras genom annan författning, men lagreglerna är öppna till formen och kompletteras av allmänna rättsprinciper. Skadeståndsrätten är därför ett område som till stor del utvecklas i rättspraxis, se bl.a. Carlsson, Mia, Skadeståndslagen och principalansvaret – reglering av en ansvarsrelation, Skadeståndslagen 50 år, 2022 s. 48 ff.

Skadeståndslagen infördes 1972,⁶⁶ men den sista delen av reformen avsåg personskadereglererna och den sju sattes några år senare. Skadeståndskommittén lade fram sitt betänkande till lagstiftning i SOU 1973:51 Skadestånd V, Skadestånd vid personskada.⁶⁷ Det resulterade därefter i proposition 1975:12 Förslag till lag om ändring i skadeståndslagen (1972:207), m.m. Lagreformen gällde framför allt reglerna om personskada i 5 kap. skadeståndslagen. Beträffande senare reformer kan särskilt nämnas SOU 1995:33 Ersättning för ideell skada vid personskada och prop. 2000/01:68 Ersättning för ideell skada.⁶⁸ Det är främst nämnda förarbeten som är av intresse för tolkningen av personskadebegreppet. Vid skadeståndslagens tillkomst övergick man till benämningen *personskada*, istället för det äldre uttrycket kroppsskada. Rent språkligt passar personskada också bättre sett till innebörden av begreppet. Längre tillbaka förekom termen integritetskränkning i förhållande till person- och saksador, en term som numera för tankarna till skyddet för den personliga integriteten.⁶⁹

I de inledande förarbetena till skadeståndslagen konstaterades kort och gott att vad som avses med person- och sakskada torde i allmänhet vara klart.⁷⁰ I allmänhet är det också just så. Personskadebegreppet har inte vållat några stora tillämpningsproblem. I propositionen noteras att det är av betydelse att begrepp som personskada får ett *preciserat och entydigt* innehåll. Personskadebegreppet har fått sitt innehåll närmare bestämt i rättstillämpningen och frånvaron av en definition synes inte ha gett upphov till olägenheter.⁷¹ Däremot uppkommer inte sällan bevisproblem kring vad som orsakat en

⁶⁶ Se prop. 1972:5 Skadeståndslag m.m. Av äldre förarbeten kan nämnas SOU 1964:31, Skadestånd II, Arbetsgivares och arbetstagares skadeståndsansvar m.m., där personskadebegreppet nämns kort s. 80 f.

⁶⁷ Ordförande i Skadeståndskommittén var Erland Conradi med Bertil Bengtsson och Carl Erik Lindahl som sakkunniga och Erland Strömbäck som sekreterare.

⁶⁸ Personskadebegreppet redovisas kort och sammanfattningsvis i bl.a. SOU 2009:96 En utvidgad trafikförsäkring s. 124 f. (som inte lett till lagstiftning), SOU 2020:44 Grundlagsskadestånd – ett rättighetsskydd för enskilda s. 93, SOU 2021:10 Radiologiska skador – skadestånd, säkerheter, skadereglering s. 65 f. och 70 och SOU 2021:64 Ersättning till brottsoffer s. 60. Den definition som återkommer är en förkortad version av den som anges i 1973 och 1975 års förarbeten till skadeståndslagens personskaderegler.

⁶⁹ Se bl.a. SOU 1964:31 s. 80, prop. 1972:5 s. 451 och 628, prop. 1975:12 s. 20 och Karlgren, Hjalmar, Skadeståndsrätt, 5 uppl., 1972 s. 28. Begreppet härstammar från Ussing, Henry, se bl.a. Erstatningsret 1962 s. 26 ff. Se vidare Chamberlain, Johanna, Skadeståndslagens begrepp och utveckling i praxis – exemplet integritetskränkningar, Skadeståndslagen 50 år, 2022.

⁷⁰ SOU 1963:33 Skadestånd I, Allmänna bestämmelser om föräldrars och barns skadeståndsansvar s. 31. Se även prop. 1972:5 s. 576.

⁷¹ Prop. 1972:5 s. 576. Se tillika prop. 1975:12 s. 145.

skada eller hur omfattande den är, särskilt beträffande skador som uppstår över viss längre tid eller som läker ut över tid.

3.2.2 Fysiska och psykiska skador

Med personskada avses fysiska och psykiska defekttillstånd på människokroppen. Till *fysiska (kroppsliga) defekttillstånd* räknas skador på kroppens organism, t.ex. brutna ben, avhuggna fingrar, krossade lemmar, utslagna tänder, köttår i mjukdelar av kroppen, hjärnskador, funktionsstörningar i kroppens organ, förlust av organ eller kroppssubstans, inre blödningar och sjukdomstillstånd.⁷² Skador till följd av förgiftning genom förtäring eller inandning av giftiga ämnen liksom strålningsskador orsakade av radioaktiva ämnen är otvivelaktigt personskada.⁷³ Skadan kan då visa sig genom förstörda vävnader, inre sjukdomstillstånd m.m.⁷⁴ Även *smärta* räknas som personskada.⁷⁵ Skadan kan ha uppkommit genom fysiska medel, som en mekaniskt framkallad skada på den kroppsliga organismen, men också på annat sätt.⁷⁶

En kroppsskada kan vara förenad med *psykiska effekter*, men sådana effekter kan uppkomma utan att den drabbade lider någon kroppslig skada. Psykiska tillstånd som är en direkt följd av en skadehandling räknas som personskada.⁷⁷ Det kan t.ex. handla om chockverkan av en viss händelse,

⁷² Se SOU 1964:31 s. 80, prop. 1972:5 s. 576, SOU 1973:51 s. 36 f., prop. 1975:12 s. 20, SOU 1995:33 s. 61, prop. 2000/2001:68 s. 17 f., Carlsson, Mia, Arbetskada, 2008 s. 181 ff., Hellner, Jan, och Radetzki, Marcus, Skadeståndsrätt, 12 uppl., 2023 s. 98 och Strömbäck, Erland, Skadeståndslagen en kommentar, Juno 5:1.3. Se även Högsta domstolens domskäl i PFAS-målet p. 14. Se dessutom Persson, Ulf, Skada och värde, 1953 s. 6 och 18.

⁷³ SOU 1964:31 s. 80, prop. 1972:5 s. 576, SOU 1973:51 s. 36, prop. 1975:12 s. 20, Hellner, Jan, och Radetzki, Marcus, Skadeståndsrätt, 12 uppl., 2023 s. 98 och Strömbäck, Erland, Skadeståndslagen en kommentar, Juno 5:1.3.

⁷⁴ Rent språkligt kan förgiftning avse såväl orsakandet som skadetillståndet. Se påpekanden i PFAS-målet, Högsta domstolen p. 14 samt hovrättens domskäl.

⁷⁵ SOU 1977:36 Ersättning för brottsskador (förarbete till tidigare lagstiftning) s. 120, SOU 1995:33 s. 61 och Strömbäck, Erland, Skadeståndslagen en kommentar, Juno 5:1.3.

⁷⁶ Se SOU 1964:31 s. 80, prop. 1972:5 s. 576, SOU 1973:51 s. 36, prop. 1975:12 s. 20, SOU 1995:33 s. 61, Carlsson, Mia, Arbetskada, 2008 s. 184, Hellner, Jan, och Radetzki, Marcus, Skadeståndsrätt, 12 uppl., 2023 s. 98 och Strömbäck, Erland, Skadeståndslagen en kommentar, Juno 5:1.3.

⁷⁷ Se bl.a. Högsta domstolens domskäl i PFAS-målet p. 14. Vid psykiskt lidande i form av sveda och värk gäller att skadan ska vara ”en närliggande och beräknelig följd av vållandet och träffa den skadelidande som en direkt följd av den skadegörande handlingen”, NJA 2022 s. 14 p. 8.

traumatiska neuroser eller depression.⁷⁸ Skada på den psykiska hälsan genom ärekränkning, mobbning eller annan icke fysisk påverkan hör också hit.⁷⁹ I det senare fallet får man skilja mellan personskada enligt 2 kap. 1 § och kränkning enligt 2 kap. 3 § skadeståndslagen;⁸⁰ inget hindrar att det samtidigt uppkommer skada av båda lagen.⁸¹

Det måste finnas en *yttre påverkan* för att det alls ska vara en skada. Genetiska sjukdomar och medfödda funktionsnedsättningar är inte skador. Som regel är det fråga om en kombination av individfaktorer och yttre påverkan när en skada i någon form och omfattning inträffar. Vi är alla skilda individer med olika kroppsliga, mentala och genetiska förutsättningar. En och samma orsak (exponering) leder inte till samma skadeeffekt för alla och envar. Tvärtom, skadebilden varierar. Man får som bekant *ta den skadade såsom hon eller han är*.⁸² I enlighet med principen om *full ersättning* är det tillika den individuella personskadan som ersätts – varken mer eller mindre, men i viss utsträckning måste man av praktiska eller etiska skäl falla tillbaka på schabloner.⁸³

Inom skadeståndsrätten hanteras i stor utsträckning olycksfallsskador och andra mer eller mindre *plötsliga skador*, men till skadorna räknas även sjukdomar av olika slag.⁸⁴ *Sjukdomstillstånd* omfattar alla onormala kropps-

⁷⁸ Jfr NJA 1971 s. 78 (chockskada).

⁷⁹ SOU 1973:51 s. 36 f., prop. 1975:12 s. 20, SOU 1995:33 s. 61 f., prop. 2000/2001:68 s. 19, Carlsson, Mia, *Arbetskada*, 2008 s. 184, Hellborg, Sabina, *Arbetsgivarens skadeståndsansvar vid arbetsplatsmobbning*, *Skadeståndslagen 50 år*, 2022 s. 139 ff. och Strömbäck, Erland, *Skadeståndslagen en kommentar*, Juno 5:1.3.

⁸⁰ Jfr även skada i form av den nyligen införda *särskilda anhörigersättningen*, 2 kap. 3 a § skadeståndslagen. Se Schultz, Märten, *Ideell skada i skadeståndslagen: särskilt om särskild anhörigersättning*, *Skadeståndslagen 50 år*, 2022 s. 241 ff.

⁸¹ Om distinktionen mellan personskada och kränkning och dess betydelse, se Friberg, Sandra, *Kränkningersättning. Skadestånd för kränkning genom brott*, 2010, bl.a. s. 61 ff., 292, 353, 359 f., 368 ff., 372 f. och 395 ff.

⁸² Inom arbetsskadeförsäkringen gäller på motsvarande vis att var och en är försäkrad i *befintligt skick*. Inom amerikansk rätt talas om ”the thin skull rule”, efter ett rättsfall. Principen är komplex och svårtillämpad; vad är en *särskild mottaglighet* (sårbarhet) och vad är en *konkurrerande orsak* och hur avgör man konkret skillnaden? Se Carlsson, Mia, *Arbetskada*, 2008 s. 395 ff. Jfr bl.a. RÅ 1998 ref. 8 och RÅ 2010 ref. 101.

⁸³ Se prop. 1975:12 s. 99, 101 f. och 111 och Strömbäck, Erland, *Faktiska förlusten blev personskaderättens ledstjärna*, *Skadeståndslagen 50 år*, 2022 s. 295. Jfr diskussion Andersson, Håkan, *Ersättningsproblem i skadeståndsrätten, Skadeståndsrättsliga utvecklingslinjer, Bok III*, 2017 (*i det följande Andersson, Håkan, Ersättningsproblem i skadeståndsrätten, 2017*) s. 448 ff. Se även Ekstedt, Olle, *Ideellt skadestånd för personskada*, 1977 s. 90 ff.

⁸⁴ Inom arbetsskadeförsäkringen skiljer man mellan olycksfall och annan skadlig inverkan (dvs. alla skador som inte är olycksfall), 39 kap. 3 § socialförsäkringsbalken och § 3 Trygghetsförsäkring vid arbetskada.

och själstillstånd som inte hänger samman med den normala livsprocessen.⁸⁵ Sådana tillstånd räknas som skada om de beror på en yttre faktor, t.ex. värk och rörelseinskränkningar som inte är endast momentana. En gräns dras mot rent sociala besvär. Exempelvis är alkoholism en sjukdom, men inte tillfällig alkoholkonsumtion med fysiska symptom som följd.⁸⁶

En skada kan som bekant vara *tillfällig* och läka ut eller *varaktig* med invaliditet som följd.⁸⁷ Att gränsen för en personskada och dess varaktighet är flytande framgår redan av språkbruk som insjukna och tillfriskna. Vad som är personskada i form av viss sjukdom har vållat förvånansvärt lite diskussion inom skadeståndsrätten. Möjligen en effekt av att skadeståndsansvaret måste kopplas till en konkret skadeorsak; diffusa sjukdomstillstånd kan vara svåra att orsaksbestämma och leder mer sällan till skadeståndskrav – i varje fall med skadeståndslagen som ansvarsgrund. Inom arbetsskadeförsäkringen är detta däremot ett stort ämne. Personskador i form av miljöpåverkan kan komma att aktualisera frågan i större utsträckning även inom den gängse skadeståndsrätten, i takt med vetenskapliga rön och ökat intresse.

Ofta talas i allmänna ordalag om *ohälsa* som ett negativt tillstånd eller i positiv mening om *hälsa*. Hälsa definierades år 1948 av Världshälsoorganisationen, WHO, som ”ett tillstånd av fullständigt fysiskt, psykiskt och socialt välbefinnande, inte endast frånvaro av sjukdom eller funktionsnedsättning”; ett näst intill utopiskt tillstånd kan man tycka. Enligt Svenska Akademiens ordlista är ohälsa ett tillstånd av sjukdom eller försvagade kroppsfunktioner.⁸⁸ *Sjukdom* anges som en störning i en organisms funktioner ofta beroende på angrepp av bakterier eller virus. Hälsa och ohälsa är begrepp som används inom många andra discipliner, som t.ex. miljömedicin, arbetsmedicin och socialrätt. Ohälsa är med dagens synsätt inte något svart eller vitt, utan mer mångfacetterat till sin innebörd.⁸⁹ Inte sällan kan ett ohälsosamt leverne leda till ett medicinskt tillstånd av något slag. Ohälsa är då något som styrs av individens eget handlande.

⁸⁵ Problem i samband med graviditet – som bäckensmärta – har inte passat in i systematiken, eftersom graviditet inte är ett onormalt livstillstånd och inte definieras som en sjukdom. Graviditetsproblem har därför inte berättigat till sjukpenning enligt socialförsäkringen; här kan man förvisso tala om begreppsjurisprudens. Gravida kvinnor kan numera ha rätt till graviditetsersättning.

⁸⁶ Se bl.a. Carlsson, Mia, *Arbetskada*, 2008 s. 184 f., med referens till arbetsskadorna, och Källström, Kent, *Alkoholpolitik och arbetsrätt*, 1992, bl.a. s. 33 ff. och s. 69. Sjukdoms-begreppet har en särskild relevans inom den allmänna sjukförsäkringen.

⁸⁷ Jfr medicinsk och ekonomisk invaliditet.

⁸⁸ Om hälsa som frånvaro av något negativt, dvs. sjukdom, se bl.a. Andersson, Håkan, *Ersättningsproblem i skadeståndsrätten*, 2017 s. 471 f. med vidare hänvisningar.

⁸⁹ För en diskussion se bl.a. Schultz, Mårten, och Öberg, Mattias, *Risk och personskada*:

Det är också personskada när någon *avlider* till följd av en skadehandling. Dödsfallet kan inträffa direkt eller efter en tid.⁹⁰ Även *anhöriga* till den avlidne har rätt till ersättning för den personskada som drabbar dem till följd av dödsfallet, 5 kap. 2 § 1 st. 3 skadeståndslagen.⁹¹

3.2.3 Hur visar sig en personskada och var drar vi gränsen?

Enligt förarbetena bedöms psykiska besvär som personskada om det finns en *medicinskt påvisbar effekt*.⁹² Häri ligger ett krav på såväl viss avgränsning (värdering) som konkretisering (bevisning). Vad som krävs påverkas av omständigheterna.

Gränsen mellan å ena sidan medicinska effekter och å andra sidan *sociala, estetiska eller känslomässiga effekter* kan vålla tvekan. Hur ska skönhetsoperationer som inte gått som förväntat bedömas? Är viktökning en personskada och var går i så fall gränsen för en sådan skada? För en medicinskt påvisbar effekt är det heller inte tillräckligt med sådana allmänna känslouttryck som den naturliga vrede, rädsla, oro eller sorg som ofta följer med en skadehandling.⁹³ Besvären måste nå upp till en viss substantiell nivå. Inte sällan är det en *glidande skala* mellan vad som är en ren känsla och en psykisk skada, t.ex. från oro till ångest, från nedstämdhet till depression eller från rädsla till paniksyndrom. I nämndpraxis har sömnsvårigheter och mardrömmar godkänts som personskada; ett uttryck för en generös syn på personskadebegreppet.⁹⁴

skadeståndsrättslig frågeställning i miljömedicinsk belysning, JT 2023–24, bl.a. s. 252 ff. Med referens till *miljömedicinsk riskbedömning* hänvisar de till Risk Assessment Terminology enligt WHO-IPCS från 2004: ”Förändring av morfologin, fysiologin, tillväxten, utvecklingen, reproduktionen eller livslängden hos en organism, system eller (sub)population som resulterar i en försämring av funktionell kapacitet, en försämring av förmågan att kompensera för ytterligare stress eller en ökning i känslighet för andra faktorer”, a.a. s. 255 f.

⁹⁰ SOU 1973:51 s. 36 och prop. 1975:12 s. 20.

⁹¹ Se NJA 1993 s. 41 I och II och prop. 2000/2001:68 s. 30 ff. Ersättning lämnas även när närstående drabbats av livshotande skada genom uppsåtligt våld och tillståndet bestått viss tid, se NJA 2006 s. 181 och NJA 2021 s. 746.

⁹² SOU 1995:33 s. 61, prop. 2000/2001:68 s. 17 f. och NJA 2022 s. 14 p. 9. Se tillika Strömbäck, Erland, Skadeståndslagen en kommentar, Juno 5:1.3.

⁹³ SOU 1995:33 s. 61, prop. 2000/2001:68 s. 17 f. och NJA 2022 s. 14 p. 9. Se tillika Strömbäck, Erland, Skadeståndslagen en kommentar, Juno 5:1.3. Se även SOU 1977:36 s. 120 och SOU 1992:84 Ersättning för kränkning genom brott s. 97, Carlsson, Mia, Arbetsskada, 2008 s. 183 och Friberg, Sandra, Kränkningers ersättning. Skadestånd för kränkning genom brott, 2010 s. 380 f. och 395.

⁹⁴ Det har gällt ersättning vid brottskada, se Strömbäck, Erland, Skadeståndslagen en kommentar, Juno 5:1.3.

Vissa tillstånd är dessutom mer *objektiva till sin natur*, som ett benbrott eller en cancertumör, medan andra, som smärta och oro, är mer *subjektivt präglade*.⁹⁵ Det är som framgått den individuella skadan som värderas. Skadan får bedömas mot den skadades särskilda mottaglighet (sårbarhet) för skada.⁹⁶

Psykisk skada kan inte konkret påvisas på samma sätt som de flesta fysiska skador. En läkare kan via frågetester, samtal, m.m. med den drabbade ställa en diagnos, men en medicinsk effekt kan även visa sig i att den skadade är sjukskriven. Sjukskrivning är inget ovillkorligt krav, utan besvären kan framgå på annat sätt.⁹⁷ Den skadegörande handlingens art och den drabbades utsatthet kan också minska *kravet på utredning* om skadan.⁹⁸ Systematiskt är det alltså skillnad mellan en skada som sådan och vad som krävs för att det ska vara en påvisad skada.

Vid ett ingripande blev en polis biten i handen samtidigt som den omhändertagna uttalade att hon var HIV-smittad, NJA 1990 s. 186. Polisen var inte sjukskriven, men hennes oro var så allvarlig att hon remitterades till psykoterapeutisk behandling. Den starka psykiska press som polisen drabbades av var ett sådant lidande som berättigade till ersättning för sveda och värk, dvs. ersättning för personskada. Eftersom bestämt besked om ev. HIV-smitta gavs först efter sex månader, ansågs det psykiska lidandet vara åtminstone så länge.

Att visa på medicinska besvär kan i den praktiska skaderegleringen vara svårt när psykisk skada drabbar *barn*, eftersom barn inte arbetar och därför inte sjukskrivs och kanske inte på samma sätt söker psykologhjälp eller ens förmår uttrycka sina besvär som en vuxen person. Det innebär inte nödvändigtvis att barns möjligheter till ersättning är sämre än vuxnas. Många gånger kan man utifrån vad som är allmänt vedertaget förutsätta vissa psykiska följder av en händelse i form av ”normala” medicinska effekter hos barnet, i varje

⁹⁵ Carlsson, Mia, *Arbetskada*, 2008 s. 183.

⁹⁶ Vid s.k. anhörigersättning finns t.ex. möjlighet att lägga fram bevisning om att den enskilda skadan är större än den skada som följer av presumptionen och som ersätts via schabloner. Jfr vidare balanseringen mellan *sårbarhetsgränsen* och *skadlighetskravet*, se bl.a. RÅ 2007 ref. 42 och Carlsson, Mia, *Arbetskada* s. 395 ff. och 410.

⁹⁷ SOU 1995:33 s. 61 och prop. 2000/2001:68 s. 18. Jfr vidare Andersson, Håkan, *Ersättningsproblem i skadeståndsrätten*, 2017 s. 632 ff.

⁹⁸ NJA 2022 s. 14 p. 10, se nedan. Vilka krav som ställs på bevisningens styrka kan ytterst variera beroende på möjligheterna för en part att säkra bevisning, jfr NJA 2024 s. 369.

fall när det skadegörande handlandet är av substantiell karaktär.⁹⁹ Orsak och verkan hänger ihop.

Att det vid sexuella övergrepp mot barn saknas medicinsk utredning hindrar, enligt Högsta domstolen, inte att ersättning lämnas för sveda och värk när medicinska besvär i form av t.ex. depression, oro, ångest, sömnbesvär m.m. antas ha uppkommit.¹⁰⁰ Ersättningen får istället bestämmas enligt schabloner. Schabloner ska däremot inte tillämpas om det finns utredning som gör det möjligt att bestämma ersättningen med hänsyn till det enskilda fallet eller omständigheterna är sådana att schabloner inte bör tillämpas, som när det är fråga om ett stort antal övergrepp under lång tid, NJA 2005 s. 919. I NJA 2022 s. 14 hade mamman till ett minderårigt barn fört bort barnet till ett av islamiska staten kontrollerat område, där det pågick en väpnad konflikt, och på så sätt undanhållit barnet från pappan. Högsta domstolen konstaterar att för personskada krävs att det psykiska lidandet utgör en *medicinskt påvisbar effekt*. Med hänvisning till omständigheterna *presumerades*, utan närmare utredning, psykiska besvär hos såväl barnet som pappan.

Vid dödsfall *presumeras* viss personskada hos de närstående – som en förutsägbar (adekvat) följd av dödsfallet – och ersättning utges enligt schabloner som utvecklats i praxis.¹⁰¹ På så sätt underlättar man för de drabbade att få ersättning. Ytterst finns även en möjlighet att *skäligen uppskatta* en svårbevisad skada enligt 35 kap. 5 § rättegångsbalken (1942:740).¹⁰² Det gäller fall där skada uppkommit, men omfattningen är svår att fastställa.¹⁰³

Att det i förarbetena ställs krav på en påvisbar medicinsk effekt (ett visat defekttillstånd) endast i förhållande till psykisk skada, ska inte tas till intäkt

⁹⁹ Se bl.a. Friberg, Sandra, Kränkingsersättning. Skadestånd för kränkning genom brott, 2010 s. 380 f. Motsvarande problem finns i förhållande till äldre personer och andra grupper som inte befinner sig i arbetslivet.

¹⁰⁰ Jfr SOU 1992:84 s. 217 f.

¹⁰¹ 5 kap. 2 § 1 st. 3 skadeståndslagen. De psykiska besvären behöver normalt inte styrkas med läkarintyg, se bl.a. prop. 2000/2001:68 s. 30 ff. och NJA 2000 s. 521. För en diskussion, jfr Andersson, Håkan, Ersättningsproblem i skadeståndsrätten, 2017 s. 459 f. och 464 ff., se även s. 489 f.

¹⁰² ”Om det är fråga om uppskattning av en inträffad skada och full bevisning om skadan inte alls eller endast med svårighet kan föras, får rätten uppskatta skadan till skäligt belopp. Så får också ske om bevisningen kan antas medföra kostnader eller olägenheter som inte står i rimligt förhållande till skadans storlek och det yrkade skadeståndet avser ett mindre belopp”, 35 kap. 5 § rättegångsbalken.

¹⁰³ Den skadade ska som utgångspunkt lägga fram den utredning som skäligen kan åstadkommas, jfr NJA 2024 s. 369 och NJA 2005 s. 180. Lagregeln synes mer sällan tillämpas vid personskada.

för att det kravet inte normalt gäller även för fysisk skada. Tvärtom, av de exempel som räknas upp i förarbeten och doktrin är det uppenbart att det rör sig om medicinska effekter (köttsår, inre blödningar och utslagna tänder). Saken har helt enkelt inte uppfattats vara av närmare betydelse eller svårighet i det sammanhanget. Någon egentlig diskussion har heller inte förekommit i praxis. Vad som menas med en sådan effekt kan förvisso diskuteras. Det behöver inte vara fråga om ett absolut och läkarvetenskapligt krav; som sagt, snarast ett krav om en viss *substantiell nivå* av fysiska eller psykiska besvär. Vad är en ”medicinsk” effekt och vad krävs för att effekten ska anses ”påvisad”?

S.k. *symptomdiagnoser* har vållat bevisproblem. Pisksnärtsskada är exempelvis en vedertagen skada, men det är ytterst svårt att visa vem som drabbats och inte. Till stöd för bedömningen har i praxis utvecklats konkreta *hjälpmetoder*; t.ex. ska vissa initiala besvär i anslutning till olyckstillfället ha uppkommit.¹⁰⁴ Är orsaks- och sambandsförutsättningarna uppfyllda kan förskolepersonal få tinnitus godkänd som arbetsskada, trots att det är svårt att objektivt fastställa besvär av detta slag; för att ange ytterligare ett exempel.¹⁰⁵

Påståenden om medicinska effekter som *saknar vetenskapligt stöd* är däremot ett problem av annat slag. T.ex. finns det inget samlat stöd för att besvär som el-överkänslighet alls existerar. Man får skilja mellan situationer där kunskapsmässiga bevis för viss typ av skada saknas och situationer där skada kan finnas, men det inte går att med säkerhet avgöra vem som drabbats eller i vilken omfattning. Bevisproblem kan även bero på att det råder brist på forskning, vilket försvårar bedömningen.

Vissa avgränsningsproblem hör samman med principen om att *tredjemansskador* inte ersätts, t.ex. skador som drabbat närstående till en skadad eller dödad person eller ofödda barns status. En rättsutveckling har som bekant skett rörande s.k. anhörigersättning och särskild anhörigersättning, 2 kap. 3 a § och 5 kap. 2 och 6 a §§ skadeståndslagen.¹⁰⁶ Ofött barn som förolyckats när den blivande modern omkommit vid en trafikolycka har dock inte föranlett sådan ersättning.¹⁰⁷ Om någon drabbas av sjukdom i arbetet som berättigar till arbetsskadeersättning,

¹⁰⁴ Se RÅ 2010 ref. 36 (färdolycksfall i arbetet) och Whiplashkommissionens slutrapport, 2005.

¹⁰⁵ Förskolepersonal löper en förhöjd risk att drabbas av tinnitus. AFA försäkring har i vissa situationer godkänt tinnitus som arbetsskada. Till bedömningen förs som alltid omständigheterna i det enskilda fallet.

¹⁰⁶ Anhörigersättning utges som kompensation för personskada, medan särskild anhörigersättning ges som ett rent ideellt skadestånd, se Schultz, Mårten, Ideell skada i skadeståndslagen: särskilt om särskild anhörigersättning, Skadeståndslagen 50 år, 2022 s. 246 ff.

¹⁰⁷ Se NJA 2006 s. 738.

men samtidigt smittar sin partner, faller den senare utanför skyddet. Om en kvinna skadas i arbetet och hennes ännu ofödda barn lider skada i livmodern, har barnet efter födseln inte uttryckligen rätt till ersättning enligt svensk rätt.¹⁰⁸ Saken har dock inte diskuterats nämnvärt. Problemet rör avgränsningen av den skadeståndsberättigade personkretsen och anknyter till *adekvanskriteriet*. Bland de PFAS-drabbade finns barn som fötts med PFAS i kroppen och som fått PFAS i sig via modersmjölken, vilket kan aktualisera en vidare diskussion.

Ersättningsmöjligheterna styrs av att det måste finnas en skadeföljd att ersätta. En låg ribba för vad som utgör personskada behöver inte få genomgripande konsekvenser. Till saken hör som nämnts att flertalet personskador täcks av försäkring, varför skadekostnaderna som regel sprids över ett kollektiv. Ett undantag är skador pga. av brottsligt handlande samt fall där skadevällaren trots allt är oförsäkrad. En våg av skador är dock ekonomiskt betungande att bära även inom ett försäkringssystem.

3.3 Personskada efter PFAS-målet – är det någon skillnad?

3.3.1 Vad är enligt Högsta domstolen en personskada?

I PFAS-målet uttalar sig Högsta domstolen principiellt om vad som är en personskada i form av ett fysiskt defekttillstånd.¹⁰⁹ Domskälen är stramt hållna och har karaktär av en *definition*, p. 15. Två grundkrav ska vara uppfyllda. Det krävs att det skett 1) en *förändring* på eller i kroppen och att förändringen 2) *objektivt* sett är en *försämring*. Som närmast en självklarhet påpekas att försämringen kan vara tillfällig eller varaktig, dvs. såväl skador som läker ut som skador som är bestående eller varar över lång tid omfattas av personskadebegreppet.

I domen nämns inte något krav på en medicinskt påvisbar effekt, så som i hovrättens domskäl. Däremot ges konkreta exempel på vad försämringen kan vara. ”Det kan handla om en synlig yttre påverkan på kroppen, ett sjukdomstillstånd eller en nedsatt funktion i något kroppsligt organ.” Som exempel på en *nedsatt funktion* i något kroppsligt organ anges ”försvagning av kroppens immunförsvar” och en ”ökad mottaglighet för sjukdomar”. Exempelen kopplar till PFAS-målet. Nedsatt immunförsvar är en effekt som kan följa av PFAS-exponering enligt forskningsstudier på området. Något

¹⁰⁸ Jfr arbetsskadereglerna.

¹⁰⁹ Om domskrivning och tolkning av det allmänna och det enskilda, se Svante O. Johansson, Petter Asp och Eric M. Runesson, Hur man kan förstå prejudikat från Högsta domstolen, JT 2023–24 s. 868 ff.

ökad mottaglighet för vissa sjukdomar är en annan faktor kopplad till PFAS i mänskliga kroppar.¹¹⁰

3.3.2 Funktionsnedsättning som skada

En utveckling är på sin plats. Högsta domstolen hänvisar i ett annat sammanhang i domen till NJA 1996 s. 68 ”Flänsämnen”.¹¹¹ Rättsfallet rör begreppet sakskada och dess tillämpning i förhållande till skadeståndslagen och produktansvaret. I förarbetena till skadeståndslagen anges att med sakskada avses genom fysiska medel direkt tillfogad skada på fysiska föremål.¹¹² I försäkringsbolagens praxis hade sakskada kommit att betyda fysisk försämring.¹¹³ Högsta domstolen noterade i 1996 års fall att det fysiska sakskadebegreppet kritiserats i doktrin, där man efterlyst en bedömning utifrån en försämrad funktion.¹¹⁴ Domstolen tog fasta på kritiken och menade att hänsyn också bör tas till att egendom försämrats genom att dess *funktion* förlorats eller blivit nedsatt i *icke obetydlig grad*.

Det material som de aktuella flänsarna tillverkats av hade bytts ut med följd att förmågan att stå emot utmattningskador försämrats. De kapslar som flänsarna monterats in i var fortsatt brukbara, men krävde noggrannare kontroll och hade en kortare livslängd än en felfri kapsel. Kvarvarande kapslar hade kasserats. Det måste, enligt domstolen, förstås så att tillverkaren bedömt kapslarna som otjänliga för sitt ändamål främst med hänsyn till den förkortade livslängden och de förhöjda tillsyns- och underhållskostnaderna. Kapslarna hade därför en så nedsatt funktion att sakskada förelåg.

Det är lätt att dra slutsatsen att Högsta domstolen inspirerats av det funktionella sakskadebegreppet när domstolen uttalar sig om personskadebegreppet i PFAS-målet – och inget fel i det, så som det kommit till uttryck.

¹¹⁰ Se om skaderiskerna avsnitt 1.1.

¹¹¹ Se Högsta domstolen p. 12. Det är f.ö. det enda NJA-fallet som refereras i prejudikatet.

¹¹² Prop. 1972:5 s. 579. Se vidare NJA 1990 s. 80 (den dräktiga tiken).

¹¹³ Högsta domstolen hänvisar här till Villkorsnämndens utlåtande 7/1987, Ullman, Harald, Sakskada eller ren förmögenhetsskada – var går gränsen i försäkringsrätten, NFT 3/1989 s. 189 ff. och Hellner, Jan, Försäkringsrätt, 2 uppl., 1965 s. 99.

¹¹⁴ Här hänvisas till Kleineman, Jan, Ren förmögenhetsskada, 1987 s. 153 ff. och Begreppsbildningen och den skadeståndsrättsliga analysen, JT 1993–94 s. 727 ff., Roos, Carl Martin, Ersättningsrätt och ersättningssystem, 1990 s. 16 f., Lagerström, Peter, och Roos, Carl Martin, Företagsförsäkring, 1991 s. 1570 samt vidare även till Skadeförsäkringens Villkorsnämnd 72/1985 och 84/1986.

3.3.3 En nedre gräns för personskada

Tillbaka till Högsta domstolens bedömning i PFAS-målet. Genom att ha preciserat personskadebegreppet på sätt som skett övergår domstolen till att begränsa begreppet, p. 16.

”Det ligger i sakens natur att inte varje kroppslig påverkan som kan beskrivas som negativ kan ligga till grund för skadeståndsskyldighet; det måste röra sig om en påverkan som är så beaktansvärd att den kan sägas utgöra en skada.” Mindre och snabbt övergående kroppsliga reaktioner är normalt sett inte så *beaktansvärda* att de utgör personskador. Eftersom en så begränsad ”skada” dessutom knappast leder till några ersättningsgilla skadeföljder, är frågan av mindre betydelse, noterar domstolen. I detta är lätt att instämma.¹¹⁵ Sannolikt sker en naturlig gallring redan i förhållande till skadeposterna; när finns det alls ett skadeståndsanspråk?¹¹⁶ Samtidigt får den nedre gränsen konkret betydelse i vissa specifika situationer, exempelvis sett till utgången i PFAS-målet. Mer om den saken nedan.¹¹⁷

3.3.4 PFAS-påverkan som personskada – hur kan avgörandet förstås?

När Högsta domstolen kommer till avgörandet i målet sker inte någon återkoppling till de uttalanden och exempel som lämnats avseende funktionsnedsättning av kroppens organ i den allmänna vägledningen. Det kunde ha gjorts, särskilt som uttalandena så tydligt för tankarna till PFAS-påverkan.

Domstolen redogör för de konkreta värden PFAS som uppmätts hos klagandena, som för flera är bland de högsta som uppmätts i världen, och anser att sammantaget ger utredningen tillräckligt stöd för att det förorenade dricksvattnet haft en betydande negativ påverkan i klagandenas kroppar. Slutsatsen blir att den beaktansvärda kroppsliga försämring som ”manifesteras i de höga halterna PFAS i blodet” är ett fysiskt defekttillstånd i form av personskada.¹¹⁸

Högsta domstolen framstår därmed omvärdera en del av den ökade risken för framtida sjukdom från en framtida effekt till en *befintlig effekt*. En försvagning av immunförsvaret eller en mottaglighet för sjukdom kan förvisso

¹¹⁵ Jfr ovan ang. kravet på en medicinsk effekt.

¹¹⁶ Det normala är att käranden yrkar på skadestånd (dvs. en fullgörelsetalan), inte enkom ett fastställande av att skada är för handen – som i PFAS-målet.

¹¹⁷ Se om den fortsatta rättsutvecklingen, och behovet av att precisera gränsen för vad som kvalificerar som personskada, avsnitt 3.3.7. Sannolikt har de flesta människor en viss mängd PFAS i kroppen, men det betyder inte att vi har en personskada.

¹¹⁸ Högsta domstolen p. 31.

inte mätas hos en enskild individ, men effekten följer av de höga PFAS-värdena; skadan ”manifesteras” genom dessa eller, om man så vill, *påvisas* genom PFAS-värdena. Forskningen ger (visst) stöd för att det (typiskt sett) redan finns någon form av negativ effekt.¹¹⁹ Av allt att döma är de drabbades kroppar, sammantaget sett, skörare och inte lika robusta som tidigare; de är funktionellt nedsatta och mindre motståndskraftiga. Det är naturligtvis en betydligt mer begränsad effekt än en eventuell senare sjukdom.¹²⁰

Frågan är inte hur stor sannolikheten är för en viss framtida sjukdom. Frågan är istället hur stor sannolikheten är för att det inträtt en viss försvagning av kroppen (en beaktansvärd försämring) och därmed en personskada. Dvs. sannolikheten sett till de samlade risker vi känner till mellan PFAS och olika slag av ohälsa.

Såvitt framkommit är forskning kring sambandet mellan PFAS och olika sjukdomsrisker inte entydig och mer forskning behövs. De PFAS-värden som uppmätts i kropparna till de i målet drabbade är exceptionellt höga. Det är svårt att undgå slutsatsen att det har påverkat bedömningen på så sätt att vägen till personskada blivit kortare. Dvs. med de höga halterna kan viss osäkerhet om effekterna godtas. Bedömningen rör det aktuella målet och säger inget om sambandet mellan PFAS och specifika sjukdomstillstånd.

Domskälen i det specifika avgörandet kunde varit tydligare. Kanske vill Högsta domstolen med de korthuggna raderna undvika att stöka till personskadebegreppet? Kanske vill domstolen inte heller föregå frågan om ersättningen (skadans verkningar), som inte var föremål för prövning i målet? Kanske var det så här långt man kunde enas om motiveringen?

3.3.5 Personskadebegreppet – en variation av synonymer

Med uttryck som defekttillstånd, medicinsk effekt eller negativ påverkan (fysisk eller psykisk) försöker man i förarbeten, doktrin och praxis fånga in *personskadebegreppets* *essens*. I PFAS-domen och genom processen beskrivs skadebegreppet som en *förändring* innebärande en *försämring* – i sammanhanget ett nytt uttryckssätt. I samtliga fall tycks det dock vara samma två funktioner som avses. 1) Något ska ha hänt i kroppen eller psyket, dvs. en förändring, ett tillstånd, en effekt eller en påverkan. 2) Förändringen ska

¹¹⁹ Jfr orsak och verkan.

¹²⁰ Bratt, Stina, hänvisar till typiserad skada i form av PFAS-skada, PFAS-domen – Nytt principavgörande från Högsta domstolen om rätten till ersättning för PFAS-skador, JP Infonet 2024-01-17.

objektivt sett vara till det sämre, dvs. en försämring, en defekt, något fysiskt eller psykiskt negativt eller medicinskt.

”Medicinsk” effekt sticker möjligen ut. Även med medicinsk torde avses något negativt – sjukligt eller hälsonefsättande. Språkligt kopplar medicinsk till en utomrättslig norm, styrd av läkarvetenskapen och sjukvården, medan försämring framstår som en objektiv och rättslig bedömning. Frågan är om det är någon skillnad? I de allra flesta fall torde en personskada kunna uttryckas i medicinska termer av något slag eller i vart fall som någon form av hälsonefsättning.¹²¹ Jag tolkar inte PFAS-målet så att språkbruket avser någon saklig skillnad såvitt gäller innebörden av personskadebegreppet. Uppdelningen och ordvalet är funktionellt betingade och av metodisk eller rent pedagogisk karaktär. Vi har inte ett nytt personskadebegrepp.

Utän att avse någon förändring i sak, har Högsta domstolen gett uttryck för en definition. Med *personskada* avses *en förändring, innebärande en (beaktansvärd) försämring*.¹²²

3.3.6 Beviskrav vid personskada – vad gäller?

Lägger vi till de två grundfunktionerna förändring och försämring även ordval som *påvisad* eller *konstaterbar*, ja, då är vi inne på vad som krävs för att visa på en personskada – dvs. visa en förändring och en försämring. Det är intressant för tillämpningen av personskadebegreppet.¹²³

Frågan om en förhöjd halt av visst ämne har påverkat kroppen i negativ mening med verkan att personskada uppkommit bestäms genom såväl en bevismässig bedömning (faktafråga) som en rättslig värdering (rättsfråga). Finns det någon form av negativ effekt? Hur kan effekten påvisas? Kvalificerar effekten som personskada – är den beaktansvärd? En bedömning med utgångspunkt i vad vi vet om skaderiskerna.

I prejudikatet diskuteras inte vilket beviskrav som gäller för personskadan. Ämnet är värt en egen artikel, så här ryms endast några reflektioner. Utgångspunkten inom civilrätten är full bevisning, dvs. styrkt bevisuppgift. Vid svårbevisade orsakssamband tillämpas enligt rättspraxis ett sänkt beviskrav; om det orsaksförlopp som den skadade påstår framstår *klart mer sannolikt* än motpartens orsaksalternativ och därtill *sannolikt* i sig med hänsyn

¹²¹ Jfr diskussion Andersson, Håkan, Ersättningsproblem i skadeståndsrätten, 2017 s. 442 ff.

¹²² Se Högsta domstolen dom p. 15–16.

¹²³ Se avsnitt 3.2.3.

till omständigheterna, så räcker det för att visa ett samband.¹²⁴ För visande av följdskada i form av inkomstförlust tillämpas enligt praxis likaledes ett sänkt beviskrav om sannolikt.¹²⁵ Syftet är att den skadades rätt till skadestånd inte ska bli illusorisk.¹²⁶ Motsvarande hänsyn gör sig gällande även i de fall själva personskadan är svårbevisad.

Inom personskaderätten i övrigt gäller i flera fall ett sänkt beviskrav om övervägande skäl eller *övervägande sannolikhet*.¹²⁷ För egen del har jag sedan länge förordat ett enhetligt beviskrav motsvarande övervägande sannolikhet för hela – den så komplicerade och sammanflätade – personskaderätten.¹²⁸ Det gäller särskilt när omständigheterna kring skadan är svårbevisade.

I PFAS-målet anger Högsta domstolen att utredningen ger *tillräckligt* stöd för att dricksvattnet haft en betydande negativ påverkan i klagandenas kroppar. Det är knappast uttryck för ett beviskrav.¹²⁹ Däremot är det uppenbart att kravet för visande av den negativa effekten (försämringen) har satts lågt. Forskningsläget kring de skaderisker som följer av PFAS är osäkert. Även om situationen är speciell, särskilt mot bakgrund av de mycket höga halterna PFAS, kan man på goda grunder anta att det i komplexa situationer tillämpas ett *rimligt beviskrav* vid bestämmande av personskada; i syfte att möjligheten till skadestånd inte ska bli illusorisk.¹³⁰

¹²⁴ Se bl.a. NJA 1977 s. 176, NJA 1981 s. 622, NJA 1982 s. 421, NJA 1991 s. 481 och Bengtsson, Bertil, Skadeståndslagen en kommentar, Juno 1:1.5 samt vidare Carlsson, Mia, Arbetsskada, 2008 s. 446 ff. och Hellner, Jan, och Radetzki, Marcus, Skadeståndsrätt, 12 uppl., 2023 s. 189 ff.

¹²⁵ Se NJA 2007 s. 461 samt prop. 1975:12 s. 103, jfr även s. 52 och 150. Se vidare Carlsson, Mia, Arbetsskada, 2008 s. 436 ff., 441 ff. och 455 ff. Inom socialförsäkringen gäller likaledes ett generellt krav om *sannolikt* för visande av sakförhållanden. Ett flertal av personskadorna hanteras dessutom inom såväl socialförsäkringen som skadeståndsrätten – skadorna vandrar genom olika försäkringsordningar.

¹²⁶ Se NJA 1982 s. 421 och NJA 1991 s. 481.

¹²⁷ Se 39 kap. 3 § socialförsäkringsbalken, § 3 Trygghetsförsäkring vid arbetsskada och 6 § patientskadelagen (1996:799).

¹²⁸ Se Carlsson, Mia, Arbetsskada, 2008 kap. 9, bl.a. s. 467 ff. Vid bestämmande av skadestånd för personskada, kan samma omständigheter ha betydelse för olika delar av skadebedömningen, t.ex. vid bestämmande av rätten till inkomstförlust respektive menersättning, och att då tillämpa olika beviskrav för olika rekvisit skapar onödiga komplikationer i en redan komplicerad materia. Se Carlsson, Mia, Omprövning om igen – svårigheten att bestämma skadestånd vid personskada, Festskrift till Jan Kleineman, 2021 s. 182 ff., särskilt s. 185 f.

¹²⁹ Jfr frågor om *tillräcklig och nödvändig betingelse* som avser kravet på visst orsakssamband; jfr vidare samverkande, samtida och successiva skadeorsaker.

¹³⁰ Ett sådant synsätt är även i linje med EU-domstolens uttalanden om en vid tolkning av skadebegreppet.

Beviskravet är ett omvänt uttryck för hur stor *osäkerhet* som kan accepteras kring en viss omständighet.¹³¹ Det mest ändamålsenliga är ett beviskrav om övervägande sannolikhet för personskaderätten i sin helhet. Ett sådant beviskrav leder till flest materiellt riktiga domar och ligger i linje med reparationsintresset. Att de flesta skador täcks av någon form av försäkring talar i samma riktning. Det är fortsatt den skadade som har bevisbördan. Det är inte heller initialskadans som ersätts, utan skadeföljderna.

3.3.7 Rättsutvecklingen

Sannolikt kommer fler mål med krav på skadestånd till följd av olika substanser i mänskliga kroppar, i första hand att betrakta som *förändringar*. Vad som krävs för att något även ska vara en *försämring* i objektiv mening (negativ effekt) får den fortsatta rättstillämpningen utvisa. Det gäller såväl avseende substansens *art* (vilka ämnen) som *mängd* (var går gränsen); vad innebär en *beaktansvärd* försämring?

Att Högsta domstolen i domen inte fokuserar på en konkret eller mätbar fysisk skada innebär att det krävs en precisering av var gränsen för personskada går. Många människor – förmodligen de flesta av oss – utsätts vardagligen för mindre doser PFAS och har mindre halter PFAS i kroppen. Det innebär inte att vi alla kvalificerar för personskada, tvärtom torde det krävas vissa högre blodvärden. Var gränsen går är ovisst.

Genom att skadan ”manifesteras” av höga PFAS-värden i blodet finns i målet ett numeriskt värde att utgå från – skadan går i någon mån att kvantifiera.¹³² Det finns andra situationer där kroppen utsätts för skaderisker som inte på samma sätt går att koppla till ett värde. I de fallen blir det svårare att ”påvisa” skadans existens och omfattning; värderingen blir beroende av den faktiska exponeringen och de slutsatser som kan dras av denna. I tillägg måste exponeringen kopplas till ett specifikt ansvarssubjekt.

Om domen öppnar för andra typer av skador än ”miljöskador” är svårt att uttala sig om. En skönhetsoperation där resultatet inte blivit vad man hoppats på framstår i och för sig som en förändring, men att det i objektiv

¹³¹ Genom bevisbördans placering bestäms vem som får bära risken för att osäkerhet föreligger om de faktiska förhållandena. Utgångspunkten är att den som begär skadestånd ska visa att förutsättningarna är uppfyllda, se bl.a. Heuman, Lars, Bevisbörda och beviskrav i tvistemål, 2005 s. 16 f.

¹³² Se även Hannerstål, Carolina, Risk som skada, En diskussion om ersättning av förhöjda risker i svensk skadeståndsrätt, examensarbete, Juridiska institutionen, Stockholms universitet, 2023 s. 40 ff. och 62 f.

mening även är en betydande försämring innebär sannolikt något mer än vad som följer av tycke och smak. Att det i grunden fortfarande är fråga om en medicinsk effekt av något slag, är trots allt troligt. Personskadebegreppet har möjligen fått en mer *rättslig karaktär*, varför ordvalet inte nödvändigtvis sammanfaller med medicinsk begreppsbildning. Det är ytterst en rättslig värdering, utifrån fakta, vad som är en beaktansvärd försämring av kroppens såväl yttre delar som inre organ och funktioner, fysiska eller psykiska.

Högsta domstolen gör ytterligare några principuttalanden avseende personskadebedömningen, p. 17. Också den *skadelidandes eget handlande och medverkan* ska beaktas, liksom kravet på *orsakssamband*. Skadeståndsskyldighet aktualiseras inte vid sådana ”allmänna negativa hälsoeffekter som kan uppkomma för var och en till följd av normal exponering mot vanligt förekommande ämnen i föda och miljön.” Bakom dessa rader anar man diverse diskussioner som föranlett ett behov av begränsning. Ribban för medvållande är högt satt vid personskada enligt skadeståndslagen, där det krävs grov vårdslöshet.¹³³ Vid produktansvar räcker det däremot med enkel vårdslöshet för att jämka ansvaret.¹³⁴ Kanske är det mer fruktsamt att diskutera vad som överhuvudtaget är att betrakta som en skadeorsak och vad som hör till ”*normala förhållanden*”? Vad är en ”normal exponering” för PFAS eller ”acceptabel mängd” PFAS i kroppen?

Tankarna går till miljöbalkens skadeståndsregler och de avgränsningar som gäller vid ersättning av ren förmögenhetsskada – där man inte velat öppna för alltför omfattande ersättningskrav;¹³⁵ ren förmögenhetsskada som inte har orsakats genom brott ersätts endast om skadan är av *betydelse*, 32 kap. 1 § 2 st. miljöbalken. ”En skada, som inte har orsakats med uppsåt eller genom vårdslöshet, ersätts bara om den störning som har orsakat skadan inte skäligen bör tålas med hänsyn till förhållandena på orten eller till dess allmänna förekomst under jämförliga förhållanden”, 3 st. Reparationsintresset är förvisso större vid personskada än vid ren förmögenhetsskada.

Den vidare rättstillämpningen får utvisa vad som rymms inom de undantag som Högsta domstolen öppnar för. Som alltid är framtiden oviss, ingen vet vilka nya händelser och mål som dyker upp. När domstolen nu vidgat tillämpningen av det traditionella personskadebegreppet är det klokt att samtidigt hålla in tyglarna.

¹³³ Se 6 kap. 1 § 1 st. skadeståndslagen.

¹³⁴ 10 § produktansvarslagen.

¹³⁵ Jfr flodvågsargumentet.

I en vidare mening speglar domen samhällsutvecklingen. Miljöhänsyn ges allt större vikt i takt med att miljöproblemen ökar och påverkar såväl människor och djur som vår natur. Genom att i ansvarshänseende bekräfta det skadliga i miljöeffekter av detta slag kan utgången betraktas som *en rättsutveckling i tiden*. Den medför sannolikt även preventiva effekter. Den som sprider ämnen i naturen eller i samhället måste i högre grad fråga sig om ämnena kan ha negativ effekt för människor i omgivningen och i så fall vidta åtgärder för att begränsa spridandet eller ta konsekvenserna av de negativa effekter som uppkommer hos enskilda individer och i miljön. Man kan på det sättet tala om en utvidgad form av miljöskada. Domen innebär även en balansering mellan skadeståndsrättens grundfunktioner om reparation och prevention, med hänsyn tagen till rättssystematiska aspekter.

Däremot säger domen inget om de drabbades rätt till skadestånd. Den frågan är alltså obesvarad. Vill det sig illa hamnar saken en tredje gång i Högsta domstolen, om inte parterna innan det förlikas.¹³⁶

¹³⁶ Ett skadestånd beräknas som utgångspunkt individuellt för var och en av de skadade enligt ersättningsposterna i 5 kap. 1 § skadeståndslagen.

